

Ioan Oros (Rusu)

„Istoria ar trebui să fie oglinda trecutului, oglinda faptelor împlinite, ca acel ce o citește să fie convins cum că ea conține cel puțin aproximativ adevărul“.

IOAN RUSU

Contemporan cu Vasile Moldovan, născut în același an și pe aceleași meleaguri mureșene, coleg în anii studiilor la liceul romano-catolic din Tîrgu-Mureș, prieten și tovarăș de luptă pe baricadele revoluției cu vajnicul prefect al legiunii a III-a, Ioan Rusu își înscrie și el numele în memorialistica revoluției de la 1848. Mai mult chiar — după cum va sublinia în prefața lor — „Memoriile mele nu vor conține numai descrierea faptelor întimplare în anii... 1848/49, ci toate faptele cite s-or întimplat cu mine și prin câte am trecut începînd din copilăria mea pînă în timpul prezent, cari după părerea mea merită să fie cunoscute de posteritate, împreună cu autobiografia mea“.

Deși rămase în manuscris, memoriile lui Ioan Rusu (aflate în Arhivele statului de la Tîrgu-Mureș) au putut fi totuși cercetate de un mare număr de istorici, valorificarea lor integrală nefăcîndu-se însă nici în zilele noastre. Întrucît recent, Vasile Netea s-a oprit mai stăruitor asupra personalității și memoriilor sale (vezi revista „Studii“, nr. 3/1969, p. 517—530), vom releva îndeosebi acele laturi și aspecte ale activității lui Ioan Rusu care îl leagă cel mai mult de ținutul său, precum și unele din preocupările lui de cercetător al istoriei acestor meleaguri.

Ioan Rusu s-a născut la 20 februarie/4 martie 1824 în comuna Vidrasău, care aparținea pe atunci ca și Sînpaul și Chirileu comitatului Cetății de Baltă. Frecventînd succesiv clasele primare la Mătrici pe Valea Nirajului, cele gimnaziale la liceul romano-catolic din Tîrgu-Mureș, iar pe cele superioare la liceul piariștilor din Cluj, el se va decide în cele din urmă asupra carierei de avocat în care scop — revenind la Tîrgu-Mureș — urmează cursurile juridice ale colegiului reformat. Absolvîndu-le în 1847, își începe încă în același an practica de cancelist

la Tabla regească din localitate, unde se va întâlni din nou cu vechii lui colegi, între ei aflându-se și Al. Papiu-Ilarian și Avram Iancu, care vor avea un rol de frunte în revoluția de la 1848 din Transilvania. Alături de aceștia, Ioan Rusu a fost unul dintre organizatorii și participanții la adunările naționale de la Blaj din 18/30 aprilie și 3/15 mai, iar mai apoi membru al deputațiunii care a prezentat dietei de la Cluj (din 29 mai) „Memorandul” poporului român. Începînd cu ultima decadă a lunii septembrie 1848, el participă împreună cu Vasile Moldovan din Chirileu (prefectul legiunii a III-a de pe Tîrnave) la organizarea militară a satorilor din jurul Tîrgu-Mureșului, iar mai tîrziu — pînă la retragerea colonelului imperial Urban în Bucovina — la luptele pe care regimentul românesc de grăniceri de la Năsăud le-a purtat cu trupele maghiare la Glodeni-Dumbrăvioara, Sintioana, Gherla, Dej, Someșeni și Cluj.

După ce în ianuarie 1849 va însoți în retragerea lor pînă la Vatra Dornei trupele lui Urban, Ioan Rusu va reveni în Transilvania la 12 februarie pentru a participa alături de acestea la noile bătălii de la Craimăț și Sărățel. Victoriile succesive și înaintarea rapidă a trupelor maghiare de sub comanda genelalului Bem l-a constrîns însă pe Urban să ordone o nouă retragere a regimentului său, întrucît efectivele de care dispunea nu-i dădea posibilitatea la o rezistență mai dîrză. În aceste împrejurări, în martie 1849, alături de detașamentele grănicerești și alți luptători transilvăneni, Ioan Rusu se va retrage din nou peste munți, în Bucovina, unde va rămîne pînă la pacificarea Transilvaniei.

Bucurîndu-se de ospitalitatea boierilor Hurmuzaki, el va întâlni și cunoaște îndeaproape în casa acestora pe cîțiva dintre cei mai de seamă revoluționari moldoveni și transilvăneni între care Mihail Kogălniceanu, Gheorghe Sion, Aron Pumnul și George Barițiu.

Reîntors în Transilvania la 20 octombrie 1849, ocupă — sub noua administrație imperială — mai multe funcțiuni administrative și judecătorești. Dintr-o scrisoare trimisă de Ioan Rusu din Blaj la 13 iulie 1850 lui G. Barițiu aflăm că el, deși i se oferise cîteva posturi în administrația locală a „cercului Blaj”, la îndemnul lui Al. Papiu-Ilarian de a-și continua studiile juridice la universitatea din Viena, era gata să renunțe la oricare dintre funcțiile comitatense sau judecătorești. Făcîndu-și pașaportul pentru Viena, găsi însă de cuviință — pe baza amicitiei legate în Moldova — să-i ceară sfatul și lui Barițiu. În cele din urmă — din păcate nu cunoaștem răspunsul lui Barițiu — acceptă diferite „dregătorii”, fiind numit juristconsult la Aiud, apoi subpretor la Prundul Bîrgăului și Reghin, notar judecătoresc la Satu-Mare, judecător la tribunalele din Reghin și Tîrnăveni. În anii 1863—1864, ales fiind deputat al circumscripției Galfalău (Gănești) din comitatul Cetății de Baltă, el va participa activ la dezbaterile și lucrările dietei de la Sibiu.

După instaurarea dualismului mai funcționează cîțiva ani ca judecător la tribunalul din Tîrnăveni ; în 1876 este transferat la tribunalul din Gyonk (localitate în sudul Ungariei), iar de aici — un an mai tîrziu — în localitatea Szekszárd. Sesizînd în aceste transferări continue chiar posibilitatea înlăturării sale din aparatul judecătoresc, în aprilie 1878 se pensionează (deși nu avea decît 54 de ani), renunțînd definitiv la orice funcție publică. Revenind astfel în satul natal și îndeletnicîndu-se exclusiv cu agricultura, Ioan Rusu va cugeta în liniște asupra întîmplărilor vieții, pe care — prin anii 1900 — le va așterne într-un volum de memorii.

Blaj 13 Iulie 1850
257
Dumnezeule Domnule!

Mai namde de toate det. sa mi
rogu de optare ca se gran man
adintorfa in renosoc tam si tie
nu stam joiu in se fent lor
pindu kenne benatata Domnu
lorroastie ca dupa ce voi face
Cunoscuta Cauza indelungata
mole taceri mi vdt. asta. Cu
Onorabile Domnule dupa so
nea mea la lumii parentelui sa
afata toate avoca movila si
irrisnabila ripta si pregatita
in cauza se manle barbare
Cora sfa catu aditadi sunt in
starea cea mai miferabila, dupa
ce mam vedunt fara socot am
vritu sica asta tot va la Blaj
si un primum derogatorie de pe
spector sunt miferabile Duchies

13 Iulie 1850

se povesesc pentru aceasta luna
la subscuarea me rogu se me la
sfatului e am fa facu in se catu
mai curman pentru ca de din d
ce se ma tiuim, cu paine voipa
mi paratava scripare gromu
derogatorie, ca ce ma sfatuesc
si pmanesca sfa diu. Cui ce p
de voi ad sfa in doi dumi sa
vor impiditi toate derogatorie
si stina cu murvor are tot un
cu socotu ca de va fi vreo data
teora nostra in stana pmanidun
onala si va respecte meritul
mai bine sa in prezent, dupa
tra te aceti sica data deambin
va rogu de bine vaiti am e Conp
tui ingreuna si aplicarea Corpu
tara, astigatorie froti acasare for
soce roman al Domnu lorroastie
asta som hla Perov

Ion Rusu

Facsimile din scrisoarea trimisă de Ioan Rusu din Blaj la 13 iulie 1850 lui G. Baritiu.

Moare la 8 martie 1909, în vîrstă de 85 de ani. Recent, osemintele sale au fost aduse din comuna Vidrăsău la Tîrgu-Mureș și depuse sub o nouă piatră funerară în cimitirul bisericii ortodoxe de lemn.

Spre deosebire de Vasile Moldovan, ale cărui memorii se referă numai la evenimentele din timpul revoluției de la 1848—1849 din Transilvania, însemnările memorialistice ale lui Ioan Rusu au o arie mult mai largă. Scrise pe același fond autobiografic, ele analizează cu luciditate faptele și întâmplările vieții sale, participarea sa la cele mai importante evenimente din istoria politică a Transilvaniei veacului trecut. Pondere în memorii o au bineînțelese evenimentele pașoptiste. De fapt, apariția în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea a numeroase studii, articole și amintiri consacrate revoluției de la 1848 între care și memoriile lui Vasile Moldovan l-au determinat să ia o poziție critică față de erorile strecurate în ele și să încerce o restabilire exactă a faptelor evocate, îndeosebi a evenimentelor revoluționare de pe Mureș și Tîrnave. Precizîndu-și atitudinea față de aceste scrieri, el subliniază faptul că unii dintre istoricii și memorialiștii pașoptiști nu s-au putut „dezbrăca de patima urii față de alte naționalități“, iar alții „nefiind bine informați, au luat de bază unele rapoarte militare interesate și astfel, pe lângă toată bunăvoința, nu au fost în stare să descrie adevărul“. Pe de altă parte, memoriile lui Ioan Rusu au ca scop întregirea faptelor „lăsate afară“ de unii memorialiști locali.

În cele ce urmează vom încerca să ilustrăm constatările generale cu exemple concrete, acordînd prioritate — cum de altfel însuși Rusu o va face pe parcursul memoriilor — evenimentelor trăite în acest ținut.

Bogata lor informație surprinde cititorul încă din lectura primului capitol, consacrat autobiografiei lui Rusu de la naștere și pînă la absolvirea cursurilor juridice ale colegiului reformat din Tîrgu-Mureș. Ca urmare, aceste pagini — adăugate altor izvoare sau registrelor școlilor pe care le-a frecventat — ne oferă spre cunoaștere noi date asupra mediului cărțurăresc din localitate, despre colegii și profesorii pe care i-a avut. Dintre profesorii din Tîrgu-Mureș, de pildă, abatele Horváth, un „bătrîn onest“, care, fiind și director, se opunea tendințelor șovine manifestate de către unii profesori maghiari, a stăruit cel mai mult în amintirea sa. Din Cluj, o bună impresie i-a lăsat profesorul Hornyai Ambruș, care i-a avut ca elevi și pe George Barițiu și Avram Iancu.

Capitolul următor, în care se referă la canceliștii români de la „tabla regească“ din Tîrgu-Mureș în anii premergători revoluției de la 1848, cuprinde de asemenea date deosebit de interesante asupra activității acestora. Înșirîndu-i cu numele pe o parte dintre ei, el arată că în primăvara anului 1848 numărul lor era mai mare, ajungînd „pînă la 38“; locul de „întîlnire, conversare și citirea jurnalelor românești“ al tuturor canceliștilor români fiind „cortelul lui Avram Iancu care locuia (la aceeași gazdă — n. n.) cu Alexandru Papiu Ilarian și cu Petru Popovici în strada Olarilor“ (azi Avram Iancu — n. n.). După cum se știe, cea mai importantă dintre aceste consfătuiri — pe care și Ioan Rusu o înfățișează pe larg în memoriile sale — a fost cea din preajma adunării generale a canceliștilor și studenților din Tîrgu-Mureș — români, maghiari și sași — convocată pe data de 25 martie 1848 pentru a-și stabili poziția față de programul revoluționar maghiar enunțat cu zece zile în urmă la Budapesta. Descriînd apoi, la fel de amănunțit, și adunarea din 25 martie unde punctul

Ioan Rusu și soția sa, Elena (n. Covaciu de Uzon)

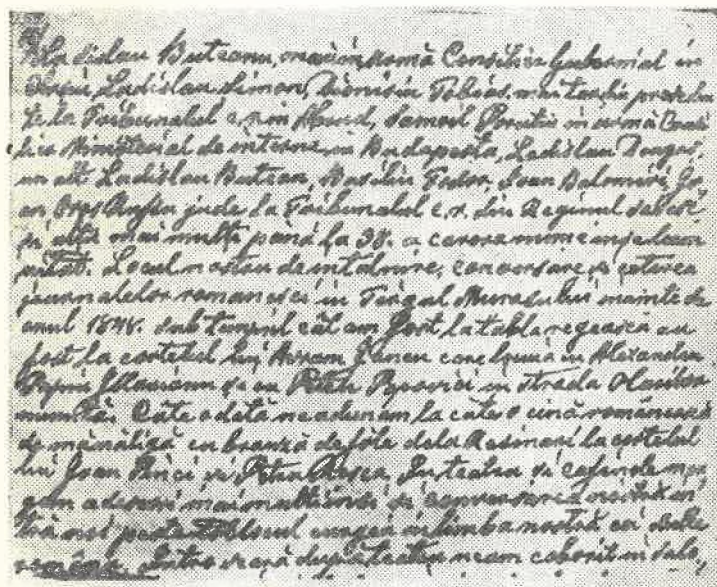
de vedere al canceliștilor români a fost exprimat de Al. Papiu Ilarian și Avram Iancu, memorialistul contestă afirmațiile lui Jakab Elek că petiția inițiată ar fi fost semnată de canceliștii români fără condiții. „Cînd a vorbit Papiu (expunînd cele trei puncte prin care condiționa iscălirea petiției prezentate — n. n.) — povestește Rusu — eu stam tocmai în spatele lui și uitîndu-se îndărăt mi-a zis: stai frate la spatele meu că eu apoi voi vorbi fără frică, iar Iancu a stat la mîna stîngă lingă mine“. În ceea ce privește atitudinea memorialistului, după cum însuși ne mărturisește, „n-a scris petiția . . . nici sub condițiunile lui Papiu“, deoarece „prevedea pericolul ce avea să urmeze din uniune“.

În paginile următoare Ioan Rusu ne relatează sosirea la Tîrgu-Mureș a teologului Nicolae Bîrlea de la Blaj pentru a-i informa asupra hotărîrii corpului profesoral blăjean de a „conchema o adunare de popor românesc la Blaj pe Dumineca Tomii“. „După puține dezbateri — continuă memorialistul — am primit și noi părerea blăjenilor și ne-am decis a merge fiecare acasă și din toate părțile să chemăm poporul la adunarea proiectată și din toate puterile să conlucrăm la realizarea ei“. În toiul acestor pregătiri, drumurile celor trei memorialiști mureșeni (Vasile Moldovan, Isaia Moldovan și Ioan Rusu) se reîntînesc. Din acest moment, întrucît fiecare dintre ei a străbătut satele de pe Cîmpie, Mureș și Tîr-

nave informațiile lor se referă în general la aceleași evenimente locale cu mențiunea totuși a prezenței sau lipsei unor detalii, parte din ele fiind semnalate în evocarea prefectului Vasile Moldovan.

Urmînd deci firul cronologic al evenimentelor descrise de Ioan Rusu, fără însă a le repeta pe cele cunoscute deja, capitolele următoare se referă la: arestarea lui Florian Micaș și plecarea memorialistului din Tîrgu-Mureș, adunările naționale de la Blaj din 18/30 aprilie și 3/15 mai 1848, dieta de la Cluj din 29 mai 1848, alegerile de deputați pentru dieta din Pesta, arestarea unui pretins spion rus (Alecua Russo), proclamația primului ministru Batyani și consecințele ei, adunarea secuică de la Lutița și înarmarea secuilor, luptele de la Sîntioana, Gherla, Dej, Surduc, Someșeni și Cluj, retragerea temporară a regimentului lui Urban la Vatra Dornei, noile lupte de la Crainimăt, Sărățel și Prundul Birgăului, victoriile generalului Bem și respingerea trupelor lui Urban în Bucovina.

Numai simpla enumerare a evenimentelor pașoptiste descrise de Ioan Rusu demonstrează grăitor că în intenția sa de a ne oferi un tablou veridic al revoluției de la 1848 din aceste părți ale Transilvaniei a avut în vedere atît pe cei care au falsificat adevărul (Kövári Ladislau ș. a.), cît

Fragment din Memoriile lui Ioan Rusu (păstrate în original la Arhivele statului din Tîrgu-Mureș), cu referiri la canceliștii români de la „Tabla regească“.

și pe cei (spre exemplu, Vasile Moldovan) care au „lăsat afară“ unele fapte, considerîndu-le nesemnificative. Participînd activ la bătăliile de la Glodeni — Dumbrăvioara și Sîntioana (31 octombrie 1848) în fruntea unui detașament de lăncieri români, el contestă și rectifică „exactitatea“ descrierilor făcute de acești istorici. La Sarpatoc (Glodeni — n. n.), scrie Rusu, „au picat cel mult 20—30 de oameni“ și nu „peste 400“ cum afirmă

Fragmente din monografia comunei Vidrasău, publicate de Ioan Rusu în „Gazeta Transilvaniei” (nr. 68 din 1902).

Jakab Elek. Referindu-se apoi la bătălia de la Sintoana, memorialistul ne dă o amplă descriere a locului pe care s-a desfășurat lupta, a forțelor care s-au confruntat și a contribuției reale a lăncierilor români. În același spirit critic față de afirmațiile greșite sau tendențioase strecurate în literatură și memorialistica revoluției de la 1848, Ioan Rusu evocă și bătăliile care s-au dat în nordul Transilvaniei, la Gherla, Someșeni, Cluj, Crainimăt, Sărățel, Prundul Bîrgăului.

Deosebit de interesante sînt și relatările sale asupra poetului și revoluționarului moldovean Alecu Russo, pe care l-a întîlnit și cunoscut în închisoarea din Cluj. „Într-o zi — povestește memorialistul — s-a lășit ca fulgerul în Cluj vestea că în orașul Dej s-a prins un spion muscălesc, care a fost arestat la Cluj și care se află închis în casa orașului. Se vorbea că nimeni nu se poate înțelege cu el, fiindcă numai în limba franceză vorbește, iar la magistratul orășenesc nimeni nu știa limba franceză“. Găsindu-se totuși un interpret în persoana baronului Carol Hussar, care cunoștea această limbă, locuitorii Clujului au aflat că persoana arestată nu e nicidecum un „spion“, „ci un biet tînăr român de la Iași, din Moldova“. Pașaportul rusesc ce-l posedă se datora faptului că avea o proprietate în Rusia. „După ce s-a lășit vestea — continuă Rusu — că presupusul spion ar fi român, eram curios să-l văd și să vorbesc cu el. Am mers deci la primarul orașului Grois Gustav și la rugarea mea acesta a venit cu mine în odaia unde se afla spionul și după ce am vorbit cu el am asigurat pe primar cum că acela-i într-adevăr român curat din Moldova. A mai chemat primarul și pe protopopul Negruțiu de a vorbit cu Russo și după ce și Negruțiu l-a asigurat că-i român, l-a lăsat liber de unde apoi s-a dus către Pesta la Paris“. Această întîlnire cu Alecu Russo (numit de el Ioan Russo) îi va fi de un real folos un an mai tîrziu, cînd va face o călătorie la Iași. Aici, în capitala Moldovei, intrînd în legături cu mama și sora acestuia, le aduce vestea eliberării lui Russo din închisoarea de la Cluj și plecarea sa spre Paris.

Tabloul pașoptist transilvănean, înfățișat de memorialist, cuprinde și împrejurările dramatice în care a fost răpusă viața prefectului Alexandru Bătrîneanu și a tribunilor Vasile Pop din Nazna și Petru Bonta din Săușa. „Dacă mă vor aresta și spînzura, — îi spusese V. Pop lui I. Rusu în momentul în care acesta pleca într-o misiune revoluționară — știu pozitiv că din aceasta se va începe revoluția“.

Dintre celelalte episoade rostuite în manuscris, vom mai stărui doar asupra călătoriilor pe care memorialistul le-a întreprins în primăvara și vara anului 1849 în nordul Moldovei. Așa cum am mai arătat, odată cu retragerea trupelor lui Urban în Bucovina, aceiași cale o urmaseră și unii revoluționari transilvăneni. Bucurîndu-se de ospitalitatea familiei Hurmuzaki și împrietenindu-se îndeosebi cu Nicolae, cel mai mic dintre cei cinci fii ai bătrînului Doxaki Hurmuzaki, Ioan Rusu va porni la 3 mai împreună cu acesta într-o călătorie spre Iași. În drum, el vizitează Gura Humorului, Solca, Rădăuți, Siret, Suceava („capitala de odinioară a Moldovei“) și Fălticeni. La Iași, unde va poposi mai multă vreme, rămîne impresionat de frumusețea aleilor din Copou, de măreția Teatrului Național, de eleganța și amabilitatea societății capitalei Moldovei. Referindu-se apoi și la primul spectacol de la Teatrul Național, la care a asistat împreună cu Nicolae Hurmuzaki, el mărturisește că „atunci am văzut mai întîi teatru românesc care a produs în mine o impresie foarte plăcută, de nedescris. Atunci am văzut ce deosebire este între noi și frații noștri din Principate cu privire la viața națională și socială. Noi, aici (în Transilvania — n. n.), apăsați și maltratați de inamicul secular, ei acolo liberi. Ei și atunci erau mai fericiți ca noi astăzi“ (la 1900 — n. n.).

La fel de vie i-a rămas în memorie și vizita la familia lui Alecu Russo. „La avizul madamei Sturdza (Elena Sturdza, sora lui Nicolae Hurmuzaki — n. n.) m-am suit într-un fiacăr (birjă) și ajungînd la locuința madamei

Russo m-am dat jos și urcînd scările la etaj, am intrat într-un salon unde aflînd pe madam Russo cu fiica sa Cleopatra m-am recomandat în forma următoare: „Eu sînt Ioan Rusu prefectul unei legiuni române din Transilvania, am dorit am face onoarea (unei primiri — n. n.) și a vă aduce o veste îmbucurătoare . . .” După recomandarea mea madam Russo mi-a zis : „după nume trebuie să fim rudenii”, iar eu i-am răspuns că de nu trupește desigur însă sufletește sîntem rudenii“. Apoi — continuă memorialistul — „le-am enarat istoria arestării lui Russo . . . , punerea lui în libertate și mergerea lui la Paris“. În timpul șederii sale la Iași, Ioan Rusu a fost adeseori oaspetele familiei poetului, unde — la fel ca la Hurmuzaki — s-a bucurat de aceeași stimă și atenție.

Capitolele care privesc perioada de după întoarcerea sa în Transilvania (1849) și pînă în anul scrierii memoriilor (1900) sînt în general mai sintetice și mai puțin concludente. Păstrînd însă aceeași atitudine dîră și înflăcărată pe care a avut-o în anii revoluției, Ioan Rusu va fi prezent și în anii ce-au urmat la marile acțiuni politice ale națiunii române. La dieta de la Sibiu din 1863—1864, precizează Rusu, „n-am fost numai ca ascultător și votant simplu, ci am luat parte activă la mai multe desbateri dietale, am făcut interpelații, propuneri la obiectivele ce au fost la ordinea zilei, am vorbit în contra proiectelor guvernului sau propunerilor comitetului, iar două dintre propunerile mele s-au acceptat și ridicat la valoarea de concluzie (lege)“. După proclamarea dualismului, participarea la diferite întruniri naționale, dar mai ales manifestarea publică a sentimentelor sale românești i-au cauzat nenumărate neplăceri, fapt pentru care autoritățile guvernamentale l-au tranferat dintr-un ținut într-altul, în cele din urmă chiar „exilîndu-l“ din Transilvania. Cu aceste momente din activitatea sa de judecător la Gyöng și Szekszárd, iar mai apoi a forțatei sale pensionări, Ioan Rusu își încheie memoriile, nu însă înainte de a le adăuga și cîteva versuri scrise în anii „exilului“.

Fără a insista asupra tuturor episoadelor descrise de memorialist, ne exprimăm totuși convingerea că momentele evocate în aceste pagini oferă cititorilor o frescă veridică a vieții și activității lui Ioan Rusu. De remarcat faptul că, în ultimii ani ai vieții, el s-a preocupat stăruitor și cu unele probleme de istorie locală. Datorită lui avem cele dintîi însemnări monografice asupra comunei natale, parte din ele fiind publicate în 1902 în coloanele „Gazetei Transilvaniei“ sub titlul : Din istoricul comunei Vidrasău.

În acest fel, mîndru de noblețea poporului său, Ioan Rusu își încheie și cea din urmă misie, consființîndu-i simbolic dragostea față de aceste plaiuri și locuitorii lor.